

Toen mijn vader mij maakte

Colofon

© 2022 Anneruth Wibaut

Isbn: 9789403652702

Kaft en vormgeving: Marten Janse

Auteursfoto: Geek Zwetsloot

Uitgave in eigen beheer

Anneruth Wibaut

Toen mijn vader mij maakte

roman

*'toen mijn vader mij maakte
schiep hij ook mijn moeder'*

2015 Anneruth Wibaut

Kinderen van de oorlog

Het was als een gaskamer die net niet helemaal werkte: 'Cel 115, een vloeroppervlak van ongeveer negen vierkante meter en een hoogte van nog geen tweeëneenhalve meter, gevuld met vierenzeventig vrouwen, dicht opeengepakt. Vijftien bange uren stonden ons te wachten.' Met deze woorden beschreef mijn moeder de marteling waaraan ze werd onderworpen op haar eenentwintigste. Het ging de geschiedenisboeken in als het Bunkerdrama. Het overschaduwde de rest van haar bestaan en had een flinke impact op het mijne.

Haar naam was Tineke Guilonard en bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was ze leerling van het Amsterdams Lyceum. Net als mijn vader, Frank Wibaut. Allebei waren ze zeventien toen ze in de bres sprongen voor hun joodse vrienden, eenentwintig toen ze na verraad werden opgesloten in gevangenis en concentratiekamp. Ondanks dat zijn ze niet totaal cynisch geworden. Ze bleven vechten voor 'het ware, het goede en het schone' zoals mijn moeder het noemde. Ze hadden de moed kunnen opgeven, denken dat het toch niks uitmaakt omdat de mensen elkaar blijven afslachten. Ze hadden kunnen verdwalen in onverschilligheid, kunnen vallen voor valse profeten. Maar ze bleven geloven in hun medemens en in zichzelf. Ze bleven vechten voor elkaar. In elke ruzie braken ze hindernissen af en bouwden er nieuwe bruggen van, die weer instortten. Net zo lang tot ze veilig samen dood konden.

Dat gebeurde op een zachte zondagmiddag in oktober 1996. Naast elkaar in bed dronken ze hun bekertje gif. Mijn broer Pieter en ik waren erbij. Dat was heftig. Je gaat er onbewust wel van uit dat je het sterfbed van je vader en moeder zult meemaken, maar niet dat het zowel tegelijkertijd als zelfgekozen zal zijn.

Na hun dood wachtte een huis vol spullen om te verdelen en op te ruimen. Eerst moesten we het trouwboekje vinden om

als erfgenamen erkend te worden. Het lag op geen van de voor de hand liggende plaatsen, het leek erop dat we alle papieren van Tineke moesten gaan doorzoeken. We wisten al dat ze dwangmatig bewaarde. Ze documenteerde elke snipper papier die iets kon zeggen over haar levensloop. En als ze bijvoorbeeld een gehaakt uiltje kreeg en kort daarop eentje van speksteen, was een nieuwe verzameling geboren. Daar moest dan plaats voor worden gemaakt naast de fossielen en schelpen, de serviezen, de kikkertjes, de sieraden, hoedjes en mutsjes van over de hele wereld en de elektriciteitsdoppen. Dat was haar origineelste collectie, de porseleinen of glazen geleiders van de stroomdraden op elektriciteitspalen. Ze ging nooit op pad zonder een handzaam zaagje, om die van omgevallen palen los te zagen. Ik kon me niet op dat vermaledijde trouwdocument concentreren door de gedachte aan de geheimzinnige dof grijze metalen trommel die mijn moeder me een week eerder plechtig in handen had gegeven. Ze had me daarbij de belofte ontworpen dat ik de inhoud weg zou gooien als ze er niet meer was. Toen ik vroeg wat ze bedoelde mompelde ze iets over schaamte. Voor ik aan had kunnen dringen had ze me weggestuurd, omdat ze misselijk werd. Bij een kop koffie liet ik het Pieter zien, dat geheime blik. Hij wist ook niet wat we ermee moesten. Als wat erin zat vernietigd moest worden, waarom had ze het zelf dan niet gedaan? We waren het erover eens dat hij buiten de geheimhoudingsbelofte viel. We openden samen de gedeukte vierkanten trommel en meteen viel ons oog op velletjes papier met 'Liefste Tineke' en 'zoentjes van je Frank'. We begrepen dat we hun liefdesbrieven in handen hielden. Die gingen we met rode oortjes lezen, maar als ze te intiem werden zouden we stoppen, spraken we af. Dat was niet nodig, onze ouders deden ook toen hun liefde nog pril was niet aan weëig sentiment. Onder de brieven vonden we papiertjes met verzetsboodschappen, post van onderduikers, probeersels van valse persoonsbewijzen. Heel interessant, maar gauw bekeken. We snapten nog steeds niet wat er zo beschamend

was in dat blik dat het verborgen moest blijven. Die knullige vervalsingen? Hoezo schaam je je ervoor als dat niet meteen lukt. Niemand leert je dat toch op school?

Helemaal onderin zat een schrift met het dagboek dat mijn moeder in het tweede en derde jaar van de bezetting had bijgehouden. Haar onleesbare handschrift verhinderde dat we het even snel doornamen. Wat we eruit oppikten leek ook niet iets waarvoor ze zich zou hoeven generen, of het moest de puberale toon zijn. Wel stuitte we op de romantiek die we in de liefdesbrieven hadden gemist, het stond vol ontboezemingen over Frankie, zoals ze onze vader noemde. Die passages lazen we elkaar voor en daarna hebben we het weggelegd. We moesten nu toch echt dat trouwboekje vinden tussen alle stapels, kasten en kisten vol getuigenissen van Tineke's bestaan.

Terwijl we verder opruimden praatten Pieter en ik over onze jeugd. Enerzijds had niemand zulke leuke ouders als wij, anderzijds had onze moeder aan het Bunkerdrama een vreselijk oorlogstrauma overgehouden. Vanaf onze geboorte dachten we dat het onze taak was haar te genezen. Hoeveel liefde we ook gaven, zij werd niet beter. Integendeel, het trauma sloeg zijn klauwen ook naar ons uit. Dat was het tegendeel van wat Tineke wilde, het was al erg genoeg dat ze zelf beschadigd was. Niemand mocht aan ons merken dat we last hadden van haar oorlog. Daarom moesten wij slagen in het leven, anders had de vijand toch nog gewonnen. Dus waren we gelukkig, knarsetandend gelukkig. Tot het tegendeel zich aan ons opdrong. Dan vluchtte ik in de ene oorontsteking na de andere en Pieter vocht zich eruit door met willekeurig wie een conflict op te zoeken.

Het verraste ons dat we nu zo eensgezind uitwisselden over de invloed van de oorlog op ons leven. Eerder was het altijd een gespreksonderwerp geweest waar we ons niet aan waagden en ook nu deed het al snel toch net een beetje te veel pijn. We namen de tijd, kwamen een paar maanden lang elke vrijdag samen in het huis van onze ouders. Tijdens het bekijken en sorteren kwam ons leven in vogelvlucht

voorbij en vingen we glimpen op van hun bestaan voor wij erbij kwamen.

Eigenlijk wilden we alles wat met de oorlog samenhang in een groot vuur opstoken, omdat die een veel te grote rol in ons leven had gespeeld. We begrepen op tijd dat we de geschiedenis daarmee onrecht deden. We hebben het in dozen gestopt en naar Atria, Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis gebracht. Daar hebben ze het in de loop der jaren keurig geordend. Het archief van Tineke Wibaut-Guilonard beslaat zo'n twee meter.

Er was niet veel op te ruimen van onze vader. Achter een rijtje boeken in zijn werkkamer troffen we een schoenendoos met kinderkrabbeltjes en Sinterklaasgedichten. We giechelden om 'vrouwvriendelijke specula's' en lazen vertederd onze briefjes. Er waren nog wat hangmappen met patiëntendossiers, verder had hij de sporen van zijn leven netjes opgeruimd, leek het. Goed in het zicht in een bureaula lag bovendien het gezochte trouwboekje. We hadden het over het hoofd gezien omdat het de naam *Stamboek* droeg.

Maar toen Pieter vlak voordat we de flat overdroegen aan de nieuwe eigenaar nog even de berging beneden ging bekijken, stuitte hij in een verborgen hoek op een hutkoffer vol geschriften van en over Franks grootouders van vaders kant. Florentinus Marinus Wibaut en Mathilde Wibaut-Berdenis van Berlekom waren beide vooraanstaand sociaaldemocraat en feminist. De man was wethouder van financiën en volkshuisvesting in Amsterdam tijdens mijn vaders jeugd. Onder de leuze *Wie bouwt? Wibaut* liet hij de stinkende kelderwoningen in de Jordaan, waarin arbeidersgezinnen in onmenselijke omstandigheden samenhookten, afbreken. Daarvoor in de plaats kwamen wijken met sociale woningbouw in de stijl van de Amsterdamse School. Frankie zat trots naast zijn grootpa toen die werd toegezongen door een grote schare arbeiders. Mathilde, minder beroemd dan haar echtgenoot maar zeker zo belangrijk, schreef en sprak over vrouwenrechten,

opvoeding en hoe arbeiders zich met literatuur en toegepaste kunst konden verheffen boven het armoedige bestaan. Ze lijkt daarin bekwamer te zijn geweest dan in het bestieren van haar eigen huishouden. In de hutkoffer zaten brieven aan haar echtgenoot die op zakenreis was terwijl zij probeerde hun kroost in het gareel te houden. Vooral de twee jongetjes, waarvan de jongste mijn latere opa was, konden vreselijke driftbuien krijgen. De dochters waren gezeglijker.

Vele jaren later was ze de trotse en belangstellende grootmoeder van negen kleindochters en zes kleinzonen. Pieter en ik vonden voor elk van hen een notitieboekje waarin grootma Mathilde hun ontwikkelingen bijhield. Ook voor de eerste achterkleinkinderen, mijn neven in Engeland, was ze er nog aan begonnen. We bekeken ze met lichte jaloezie, omdat ze van zo'n onvoorwaardelijke liefde en belangstelling getuigden. Haar mooiste notitie was dat alle kleinkinderen het erover eens waren dat 'de wind uit de bomen komt.'

We hadden geen tijd om het allemaal goed te bekijken, de flat moest opgeleverd worden. We sloegen de koffer zolang bij Pieter thuis op om later uit te zoeken. Als we het wat minder druk hadden.

Dat kwam er niet van. Nog geen zes jaar na het overlijden van onze ouders heb ik Pieter zien vechten om lucht tot hij stierf. Op zijn eenenvijftigste werd bij mijn broertje longkanker geconstateerd in een vergevorderd stadium en met uitzaaiingen. Zijn ogen gingen twinkelen, 'eindelijk een vijand van formaat'. Die ziekte zou hij er wel onder krijgen. Ik stond klaar om hem te helpen, zoals vroeger op het speelplein als ik zijn arm in de kluwen vechtende jongetjes zocht als hij 'Ruth, mijn bril' riep om die in veiligheid te brengen. Er was geen bril, ik kon niks doen, de woekerende cellen sleurden hem uit het leven, deze vijand was hem de baas.

10 juli 2002: 'Pieter is dood. Hij viel vol overgave, zoals hij leefde, mateloos. Pieter maakte sterven mooi' schreven we

in de rouwannonce. Zo maar van het ene op het andere ogenblik was hij weg uit zijn volle en vrolijke bestaan met gezin en huisartsenpraktijk. Hij was nog lang niet klaar met leven, wilde zijn kinderen zien opgroeien, gesprekken met ze voeren zoals zijn vader met hem gedaan had.

In mijn donkerste ogenblikken geef ik de schuld van zijn vroege einde aan het trauma. Alsof hij het eigenlijk niet redde zonder zijn ouders, ook al ging hij de trui van zijn vader dragen en nam zijn geur over. Alsof zijn bestaansgrond voor een te groot deel was bepaald door het redden van zijn moeder. Dat het overheersende gevoel was toen ze voor de dood kozen: zij hoeven ons niet. Nou, dan hoefde het voor hem ook niet meer.

Zusjespijn wordt onderschat. Mijn broertje was mijn lotgenoot, mijn adem, de grond waarop ik bestond. We lachten altijd samen en dan waren we veilig, met ons tweeën alleen op de wereld. Hij viel daar af. Ik verloor de enige getuige van onze verwarrende jeugd en draag sindsdien in mijn eentje de nalatenschap van ons gezin. Die heeft de vorm van asurn en graf aangenomen. Herinneringen aan een kindertijd vol feest en vreugde, avontuur en plezier, mooie spullen en kisten vol geschriften. Ingebed in diepgewortelde angsten en neuroses. Souvenirs bijten als je ze met niemand deelt.

Nu ben ik eind zestig en behoor tot de generatie die er niet mocht zijn. Volgens mijn geboortjaar hoor ik bij de babyboomers. Wij schijnen alle voordelen van de economische bloeiperiode van na de bevrijding te genieten. De naam die beter past bij mij en veel van mijn leeftijdgenoten is *verloren generatie*, want we mochten niet klagen, we hadden niets meegemaakt. Tegen de gruwelen van 40/45 valt alles in het niet. Ouders jong verloren, misbruikt, gediscrimineerd, gevlucht? Ach, dat is rot voor je, wees blij dat je niet in het kamp hebt gezeten.

Dit is meesterlijk beschreven in het boek *Tralievader* van Carl Friedman. Alles wat de kinderen thuis vertellen wordt door de vader, die 'kamp heeft', vergeleken met hoe het daar was. Dan laat je het wel uit je hoofd om te reppen van een

concertje, een wandeling of een griepje, tegen kamporkest, dodenmarsen en difterie leg je het altijd af. Om mee te tellen experimenteer je met de vriezer, want je moet minstens bevroren voeten hebben.

Zo erg was het in ons gezin niet. De gruwelverhalen over de ontberingen, de honger en gefusilleerde lotgenoten werden ons juist bespaard. Mijn ouders wilden ons niet opzadelen met hun ellende, met geen enkele narigheid eigenlijk. Goudvissen of hamsters die doodgingen werden geruisloos vervangen door er zo veel mogelijk op lijkende exemplaren. Het verwarrende was dat er ogenschijnlijk bij ons meer dan bij vrienden werd gesproken over de oorlog. Alleen beperkten ze zich tot de mooie verhalen, over slimme poetsen die ze de Duitsers hadden gebakken en nipte ontsnappingen. Ze zwegen het luidst over het Bunkerdrama, terwijl de echo daarvan overal en altijd meeklonk.

We waren alle vier kinderen van de oorlog. Mijn ouders omdat hun puberteit erdoor bepaald werd, Pieter en ik omdat ze hun angst en trauma op ons overdroegen. Voor hen dreef de bezetting een wig van terreur tussen hun veilige jeugd en een belaste toekomst. Ze moesten het na de bevrijding, nauwelijks volwassen, maar zien te rooien in het leven. Mijn moeder achtte zich te beschadigd voor het ouderschap. Mijn vader had vijf jaar voor wij kwamen nog zijn toenmalige verloofde de laan uit gestuurd omdat zij over settelen begon. Toch waren wij het gevolg van een bewuste kinderwens en deden ze hun best ons een veilig nest te geven.

Ik was al voor de dood van mijn broer met therapieën en gespreksgroepen begonnen om verhaal te halen op de oorlog. Ik brak het beeld af van mijn moeder die ik als een karikaturale Boeddha gezeten op een barkruk op wankele wieltjes aan schouderriemen achter me aansleepte. Met strenge vinger had zij mij de werelden gewezen die ik moest redden, de verloren zielen die ik op moest beuren en de verwaarloosde kinderen die mijn zorg nodig hadden. Op mijn broer en mij had ze nooit gewezen.

Toen ik me daarvan bevrijd had, begon ik me af te vragen wat mijn ouders had bezield om in het verzet te gaan en wat ze precies gedaan hadden. Vooral wilde ik weten hoe het zat met Tineke's trauma en of mijn aanname klopte dat de macht daarvan wordt afgebroken door het leven, mits daarin de liefde leidend is. Dat we het aan elkaar afslijpen, al kunnen we er niet volledig van genezen.

Ik ging in alle nagelaten papieren op zoek naar de antwoorden die ik niet had gevonden in de verhalen die in mijn geheugen opgeslagen lagen. Ik kwam feiten tegen die ik nooit had geweten en zaken die afweken van mijn herinneringen. IJverig ordende ik dagboeken, brieven, aantekeningen en publicaties.

In de zomer van 2016 kreeg ik de Bachelorscriptie van historica Floor Hoogeboom toegestuurd, *Ik zou ook leren schieten*. Het was een onderzoek naar het werk van mijn moeder in en na de bezetting. Ik las het met instemming, het deed haar recht. Misschien wel de mooiste zin eruit was: 'Tineke zette zich op een ruimdenkende en weloverwogen manier in voor de toekomst: ze was vastberaden om de samenleving te verbeteren.'

Floor vroeg of ik het goed vond dat ze een aanvraag voor een Tineke Guilonard brug zou doen. Natuurlijk, goed plan. Het had nog best wat voeten in de aarde, maar op 21 mei 2018, de dag dat zij zesennegentig zou zijn geworden, konden we in de zon en op de brug die mijn moeders naam droeg op haar proosten met champagne en kaaskoekjes.

Ik misgunde haar die brug niet, ik had alleen gewild dat de naam van mijn vader er ook bij stond. Hij was onlosmakelijk verbonden met haar heldendom. Ik had de gemeente Amsterdam voorgesteld om een *Wibautenbrug* te benoemen. De plek waar het standbeeld van de wethouder jarenlang heeft gestaan, aan de kop van de naar hem genoemde straat, leek me geschikt. In één klap kon daarmee eer worden bewezen aan zo veel van zijn nazaten, waaronder mijn opa, mijn ouders en achterneef Theo van Gogh. Maar nee, een vernoeming naar meerdere mensen tegelijk was nog nooit gebeurd. Liever dan met ambtelijke

windmolens te gaan vechten, besloot ik zelf de geschiedenis van mijn vader en moeder te boekstaven, ondersteund door hun nalatenschap en hun publicaties.

En dat kon ik niet. Ik kan niet objectief over hen schrijven als bewonderende buitenstaander. Ik wil er niet buiten staan. Ik was deel van een hecht gezin waarin het trauma van mijn moeder tweedracht probeerde te zaaien. Op alle geziene en ongeziene manieren spanden haar angsten samen om ons uit elkaar te spelen. Dat moet ik beschrijven, hoe het bijna de vorm aannam van een tastbaar wezen. Hoe het uit alle macht probeerde om de liefde en de samenhang stuk te maken. Elke keer als we ontspanden en van en met elkaar genoten, was er ook de dreiging van dat monster. Het verhinderde dat Pieter en ik een goede hechting opbouwden. Het maakte dat ik op de lijst van symptomen van de tweedegeneratie problematiek verontrustend vaak een vinkje kan zetten. Omdat ik er last van heb, of het herken in mijn broer. Dat is het verhaal dat ik wil vertellen, hoe mijn ouders, mijn broer en ik elk op onze eigen manier kinderen van de oorlog werden.

Toen mijn vader mij maakte

De achtergrond van mijn ouders verschilde nogal. De voorouders van mijn moeder waren boeren en ambachtslieden, terwijl mijn vaders familie al generaties vooraan stond in wetenschap, politiek en kunst. Ook Franks moeder droeg haar artistieke steentje bij, zij het op wat bescheidener schaal. Ze publiceerde onder pseudoniem de jeugdroman *Jonge Liefde*. In de artistieke hoofdpersoon ervan is ze zelf te herkennen en de ‘frische jongeman’ waaraan ze haar hart verliest vertoont grote gelijkenis met mijn opa Floor Wibaut. Die vertegenwoordigde meer de wetenschappelijke kant, hij was al op zijn zeventiende met de medicijnstudie begonnen. Ten tijde van mijn vaders geboorte was hij een van de zes oogartsen in Amsterdam. Behalve zijn praktijk aan huis had mijn opa Wibaut een ooglijderskliniek in de joodse buurt achter de Magere Brug. Hij spande zich in om de onder het proletariaat woekerende oogziekte trachoom uit te roeien. Die kwaal, een ontsteking van het bindvlies van het oog, hing samen met een gebrekkige hygiëne in de arbeidershuizen door het ontbreken van leidingwater en zeep. Terwijl wethouder Wibaut, zijn illustere vader, in de gemeentepolitiek opkwam voor de arbeiders, verbeterde mijn opa in de praktijk hun welzijn.

Mijn vader werd op 30 september 1922 onder een gelukkig gesternte geboren. Dat gold ook voor zijn twee jaar oudere zusje Tiel en juist niet voor de oudste twee in het gezin. Broer Floor zag het levenslicht vlak nadat in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Daardoor werd de vreugde van zijn komst overschaduwed door de zorgen die zijn ouders zich maakten. Het oudste meisje, Jos, moest door een min worden gevoed omdat haar moeder met Spaanse Griep doodziek in bed lag. Dat virus maakte in 1918 binnen vier maanden wereldwijd net zo veel slachtoffers als de hele Eerste Wereldoorlog in vier jaar.

Het gezin waarin mijn vader als jongste geboren werd was warm, welkom en een tikje chaotisch. De leeftjidsverschillen

waren groot, tussen Floor en Frank zat acht jaar. Het was een hele kunst om ze alle vier evenredig aandacht te geven. Bovendien was Jos nogal dominant, kon als een feeks iedereen rond commanderen. Grootma Mathilde beschreef hoe Frank zich probeerde staande te houden: 'wil je nou eens eindeloos naar me luisteren' vroeg hij. De kinderen kregen veel vrijheid en waren, zoals een huishoudster zei: 'erg ongehoorzaam, maar zulke liefelijke naturen.'

De Wibauten waren al generaties ijverige amateur-natuurvorsers, het sprak vanzelf dat de kinderen lid werden van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, de NJN. Als hun leeftijdgenoten in hun zondagse goed naar de kerk liepen lagen zij ergens in het veld door een verrekijker te turen. Of ze struinden door de bossen, zochten fossielen of zeldzame planten. Tijdens zulke excursies en de weekendkampen sloten ze vriendschappen voor het leven. De NJN was later grootleverancier van het verzet. Net zo vanzelfsprekend was in deze rode familie dat de kinderen lid waren van de Arbeiders Jeugd Centrale, de AJC. Er waren grote samenkomsten op de Paasheuvel in Vierhouten, waar de Jonge Socialisten een clubhuis hadden dat hun door wethouder Wibaut was geschonken. Ze liepen in marstempo achter trossen aan van het station naar hun bestemming. Ze luisterden naar toespraken van de voormannen en -vrouwen van het socialisme, discussieerden over politiek en wereldvrede, zongen liederen en dansten om de meiboom.

Wat er daarnaast nog aan vrije tijd overbleef, brachten mijn vader en zijn broer en zussen door met hun grote schare neven en nichten. Mijn vaders lievelingsneef was Johan van Gogh, die met twee broers en een zusje in Laren woonde. Hun moeder, zus van mijn opa, was getrouwd met ingenieur Vincent van Gogh, neef van de wereldberoemde schilder. Frank vertelde grinnikend hoe ze kussengevechten hielden onder de Aardappeleters, het schilderij waarnaar nu iedereen komt kijken. Volgens zijn neef Johan van Gogh zoog hij dat verhaal uit zijn duim.

Onderwijs volgden de kinderen Wibaut op advies van grootma Mathilde op de Montessorischool. De methode was ontwikkeld voor arbeiders en paste dus goed bij hun sociaaldemocratische beginselen. Frank deed het er goed, werd geprezen om zijn vlugheid. Hij was bovengemiddeld intelligent, maar kon niet lang achter elkaar analytisch of puur wetenschappelijk denken, dan ging hij zich vervelen. Grootma Mathilde schreef over hem in haar notitieboekje: 'Hij houdt niet van lezen, dat is zo vreemd. Grote vriendschap met Johan van Gogh, die juist altijd wil lezen.' Waar hij dan wel van hield wist ze ook: 'Hij is graag op straat, doet boodschappen, is dol op sport. En weet door te dringen in het stadion zonder betalen met z'n kornuiten.' Voor dat sporten sloot hij zich niet aan bij een club, misschien omdat hij al lid was van de NJN en de AJC. Hij schaatste lange tochten zodra het ijs dat toeliet, trapte een balletje met zijn kameraden en wandelde in de natuur. Frank begon rond zijn twaalfde aandacht af te dwingen met pesten en uitdagen. Zijn grootma beschrijft hoe hij plotseling kon omslaan van een gezellig jongetje in een treiterkop, dan moest zelfs het hondje het ontgelden. 'De Jetten zeggen dat hij op school veel vecht. Maar dat is stoeien, daar heeft z'n opgroeiend lichaam behoefte aan. Het is een heerlijk kind.' Met de Jetten werd de tweeling aangeduid, nichten van mijn vader, die ook in Amsterdam woonden en dezelfde scholen bezochten. Niet alleen waren de jongste kinderen van gezin Wibaut, Tiel en Frank, onder een gelukkiger gesternte geboren dan hun broer en zus, zij deden het ook beter in de klas. Om die reden volgden de oudste twee hun middelbare school deels op internaten in het buitenland, Jos ergens bij Brussel, Floor in Duitsland. Hij ging naar de befaamde Odenwaldschule, die door zijn vader in een brief van 28 juli 1930 wordt getypeerd: 'De indruk is goed. Wat natuur-doe-erig met blote voeten en zo - en luchtbaden in de sneeuw enz.' En: 'Het is in veel opzichten wat vreemd en wat on-Wibauts, maar ik zeg toch niet nee - alleen het geld is wat veel.'

Tiel was de enige van het gezin die de Montessori gedachte haar hele schoolloopbaan trouw bleef, tot en met de opleiding tot kleuterleidster. Zij ging naar het Montessorilyceum, dat was begonnen met vijftien leerlingen, twee directieleden en acht leraren. De lessen werden die eerste jaren gegeven in een woonhuis. Voor mijn vader was dat de reden om er niet heen te willen. Hij ging naar het Amsterdams Lyceum, zo'n grote school vond hij 'meer echt'.

Pieter en ik waren trots op onze achternaam. Welk kind in Amsterdam had nou een Wibautstraat? Elke keer dat we met de auto van ons huis in Oost naar het centrum reden, kwamen we er doorheen. Meestal kregen we dan ook een van de verhalen te horen. Bijvoorbeeld hoe die bekende wethouder zijn eigen kleinkinderen niet uit elkaar wist te houden als hij er eentje onverwacht in de stad tegenkwam. 'Dag kindje', zei hij dan minzaam. Mijn eigen opa was veel minder afstandelijk. Ik was dol op hem. Hij rook naar sigaar. We keken ademloos toe als hij zijn sigaar van de linker naar de rechtermondhoek liet rollen. En terug. Of omgekeerd. Hij vergat de as af te tippen, zodat er een steeds grotere kegel op die bruine stomp kwam te staan. Die viel onvermijdelijk op zijn broek of het vest van zijn driedelig kostuum. Dan wreef hij het grijze poeier goed in de stof en zei dat het uitstekend tegen de mot was. Oma was de liefste oma van de wereld. Ze tekende en schreef boekjes voor haar kleinkinderen en maakte prachtige bloemenaquarellen. Voor mijn zevende verjaardag schreef ze vanaf haar ziekbed: 'Lieve Anneruthje, Wat heerlijk hè, om jarig te zijn!' Wat op mij de meeste indruk maakte was dat om de hele tekst kruisjes stonden, die ik mocht incasseren als zontjes. Dat een ernstig ziek mens al die inspanning over heeft voor een klein meisje vond ik een onbegrijpelijke eer. Kort daarop stierf ze. Ik was er verdrietig over, had vooral medelijden met mijn vader. Ik kon me niet voorstellen hoe je zonder moeder moest leven.

Pieter en ik noemden onze oom en tantes bij hun voornaam. Floor, de oudste broer van mijn vader, was de meest uitbundige. Hij woonde in Engeland en als hij over was begroette hij iedereen stralend. Als hij vroeg hoe het met je ging klonk dat als een belangrijke vraag. Hij had een heleboel kinderen in Engeland, verdeeld over twee gezinnen. Het was een hele puzzel om te onthouden welke neven en nichten bloedverwanten waren en welke aangetrouwd of zelfs geadopteerd.

Tiel was de liefste tante, maar we vonden haar man een beetje raar. Hij was leraar Frans op het Spinozalyceum, had daar de bijnaam fatje en droeg die met trots. Zij hadden geen kinderen. De enige volle neef die we in Nederland hadden was Marc, zoon van Jos, die bewust ongehuwd moeder was geworden. We waren altijd een beetje bang voor haar, omdat ze zo streng kon zijn. Ze had een stijf been. Ondanks dat kon ze indrukwekkend stampvoeten. Hoe ze aan die lamme poot kwam hoorden we in een van de oorlogsverhalen die geschikt voor onze kinderzieltjes werden geacht.

Het speelde vlak voor het einde van de oorlog. Mijn vader wilde iets bespreken met zijn twee jaar oudere neef Theo van Gogh, met wie hij samenwerkte in het verzet. Op weg naar diens huis op de Weteringschans rook hij onraad toen hij zag dat er te veel fietsen tegen de gevel stonden. Dat was een gevaarlijke situatie die de achterdocht van de Duitse politie kon wekken. Hij liep een andere kant op en haalde zijn zus Jos over om er samen langs te fietsen, onschuldig keuvelend. Ze wilden kijken of ze alarm moesten slaan. Ze werden aangeropen door een gewapende landwachter. Ze deden of ze niets hoorden en fietsten door. Ze werden beschoten, Jos werd in haar been getroffen en viel van de fiets, Frank vluchtte te voet verder. Zij riep zo dringend om hulp dat hij omkeerde. Hij zag hoe het bloed uit haar dijbeen spoot en had lang genoeg medicijnen gestudeerd om te weten dat er een slagader was geraakt. Hij ging er bovenop zitten om die dicht te drukken. Ondertussen

moffelde hij zijn pistool en belastende papieren weg in een rioolputje.

Jos werd door een voorbijkomende auto naar het Wilhelmina Gasthuis gebracht. Toevallig was de dienstdoende chirurg een aangetrouwde neef van grootma Mathilde. Hij constateerde dat grote delen van het bot waren versplinterd door een dumdkogel en gipste Jos van top tot teen in om de botten aan elkaar te laten groeien. Zo voorkwam hij een amputatie, maar de zenuwbanen groeiden niet aan elkaar, zodat Jos nooit meer gevoel in haar been kreeg.

Frank was gearresteerd en meegenomen. Zijn vader sprak in het ziekenhuis met zijn achterneef de chirurg, opgelucht dat zijn dochter gered kon worden, bezorgd om zijn zoon. Door een samenloop van omstandigheden had de chirurg kort daarvoor een levensreddende operatie verricht op de echtgenote van een invloedrijke Duitser. Een telefoontje naar die dankbare man was genoeg om Frank in vrijheid te laten stellen. Hoe het afliep voor neef Theo kreeg ik in mijn jeugd niet te horen. Dat was te droevig voor kinderen.

Vanuit zijn familieachtergrond lag het voor de hand dat mijn vader zich tegen de bezetter keerde. Tineke's afkomst gaf minder vanzelfsprekend aanleiding tot zo'n keuze. Haar moeder, die Pieter en ik omi noemden, was het oudste kind van een afgekeurde soldaat en de dochter van een boer. Deze boerendochter was volgzaam aan haar man, zoals dat in die dagen hoorde, maar omdat ze zelf analfabeet was, had ze erop gestaan dat haar kinderen wel onderwijs zouden genieten. Mede daardoor kregen mijn omi en haar zuster een betere positie in de wereld.

Tineke's vader heette Pieter Guilonard, meestal Piet genoemd. Hij was telg uit een groot katholiek gezin met een goedlachse moeder en een norske vader die timmerman was. Hij ging na het doorlopen van de machinistenschool bij de Marine, had gediend tijdens de Eerste Wereldoorlog en was als officier machinist voor de Marine Luchtvaart Dienst gedetacheerd in de vliegtuigfabriek Van Berkel. Daar werd

hij opgemerkt door de stichter en directeur van de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij, Albert Plesman. Die vroeg hem over te stappen naar de KLM, waarop hij volmondig ja zei.

Pieter en ik hebben onze opa Piet nooit gekend, maar we waren op hem zeker zo trots als op overgrootvader Wibaut. Hij wist hoe je vliegtuigen in de lucht hield! Hij droeg aanzienlijk bij aan het succes van de KLM als technisch directeur en tweede man naast Plesman.

Mijn moeder werd op 21 mei 1922 geboren, precies negen maanden na de bruiloft van haar ouders. Ze kreeg dezelfde namen als haar moeder, Valentine Elisabeth, roepnaam Tineke, koosnaam Tit. Dat laatste betreurde zij haar hele jeugd. Ze groeide op onder de rook van Rotterdam, in een klein dorp met een rafelrand van landelijkheid, industrie en havenactiviteiten. Vanuit het huis kon je in de verte de Waalhaven zien met het ernaast gelegen vliegveld waar de KLM haar thuishaven had.

Ze bleef enig kind, tot verdriet van haar ouders. Het gemis van broertjes of zusjes werd gecompenseerd door de neven en nichten uit Breda te logeren te vragen. Die kwamen niet in de eerste plaats voor hun verlegen nichtje, maar voor het vliegveld waarop zij speelde. De kinderen kregen er een grote mate van vrijheid, alleen voor hun veiligheid golden er een paar strenge regels: wegblijven van de landingsbanen en van de machines als die warmdraaiden. Desondanks werd Tineke een keer een heel eind op de luchtstroom van de motoren weggeblazen, tot ze tegen een hangar tot stilstand kwam.

Het jonge volkje liep de piloten en mecaniciens voor de voeten, zwaaide vertrekkende vliegtuigen uit. Ze dolden met geit Charley, die het gras van de vertrek- en aankomstbanen kort moest houden. Als het even kon klommen ze in de hangars in een van de kisten om er zogenaamd mee weg te vliegen.

Piet was nogal eens op reis voor zijn werk en onderweg nam hij alle tijd om zijn veelzijdige belangstelling te delen met vrouw en dochter. Als dreumes van nog geen jaar kreeg

Tineke al post van hem: 'Lieve kleine schat, dank voor al je kleine lachjes en voor al je vriendelijkheid en de talloze kunstjes waarmee je me zo veel plezier hebt gedaan.'

De luchtvaart was in die dagen nog verre van alledaags. Als er een landing verwacht werd, verzamelde iedereen zich om het veld en wees elkaar op het stipje in de hemel dat tot vliegmachine uitgroeide. Met alle vluchten en ongelukken werd intens meegeleefd. Piet deelde met Albert Plesman diens idealen over een betere wereld die zou ontstaan door de burgerluchtvaart. Mensen zouden zich verbonden voelen als ze elkaars cultuur leerden kennen en geen oorlogen meer voeren. Hij vormde met zijn kalme natuur een goed tegenwicht naast de wat opvliegende Plesman, die hem waardeerde om zijn veelomvattende technische bekwaamheid en zijn enorme inzet.

En al was Piet onderdirecteur en daarmee tot de elite toegetreden, hij gedroeg zich niet als een hoge ome en bleef man van het volk. Hij wordt beschreven als een energieke, vrolijke en hartelijke man en ook als bescheiden, kundig, joviaal. Liberaal in hart en nieren. Met een collega schreef hij *De Weg Door De Lucht, het moderne snelverkeer*. Daarin werd om te beginnen uitgelegd hoe zo'n zware machine door de lucht gedragen kan worden. 'Het beginsel waarop het vliegtuig berust is zo kinderlijk eenvoudig. Wij zeggen kinderlijk, omdat wij allen ongetwijfeld in onze jeugd den vlieger kennen en deze aan een lang touw hebben opgelaten.' Verder behandelde het boek systematisch alles wat met de vliegerij te maken had.

Op de foto's van vlak na de geboorte van Tineke lijkt haar moeder, dan eenentwintig, zelf nog een kind, met lange vlechten en een hooggesloten nachtjapon. Piet schreef in het babyboek dat 'zijn vrouwtje haar kindje nauwelijks uit durfde te kleden of te baden'. En als het wurm dan ging huilen werd ze zenuwachtig van angst iets niet goed te doen, zelfs terwijl de zuster een oogje in het zeil hield. Toen de baby een keer van het ouderlijk bed viel werd de dokter

geroepen. Hij constateerde dat er niks aan de hand was. Het voorval werd opgetekend als Tineke's 'eerste luchtreis'. Tineke had altijd plezier in eten. Als baby dronk ze vaak te veel en later hoefden haar ouders haar nooit aan te sporen haar bordje leeg te eten. Haar moeder kookte dagelijks smakelijke Hollandse kost met altijd een zelfgemaakt nagerecht. Op haar kinder- en jeugdfoto's heeft ze een gemiddelde omvang, soms iets mollig, zeker niet dik. Toch ging ze zich als puber zorgen maken over de lijn. Het gaf zelfs aanleiding tot een van de leuke oorlogsverhalen die ons verteld werden. Hoe ze in het kamp argwanend werd bekeken, omdat ze niet vel over been was als een normale gevangene. Was ze zwanger?

De ouders Guilonard dichtten hun oogappeltje een gevoelige aanleg toe. Ze schreven om het minste of geringste briefjes aan school waarin ze klaagden over te strenge eisen aan een borduurseltje of vroegen om dispensatie voor gymlessen. Ze stuurden zelfs doktersattesten mee. Tineke was extreem verlegen, bleu noemden haar ouders dat. Ze durfde nauwelijks met volwassenen te praten of ze aan te kijken en ook onder leeftijdgenoten liet ze zich niet gaan. Pas als ze met de kinderen tussen de vliegmachines op Waalhaven opging in haar spel, kwam ze los.

Aan het eind van de lagere school kreeg ze een getuigschrift mee dat haar karakteriseert: 'De intelligentie is een stuk boven het middelmatige, hier en daar ook goed; waarschijnlijk zouden de prestaties nog beter zijn, wanneer zij zich met iets minder verkrampte ijver op het werk wierp.' Haar faalangst werd versterkt door de hoge eisen die haar moeder aan haar stelde. En haar vader had voor zo veel onderwerpen belangstelling en wist zo veel, dat ze hem moeilijk bij kon benen. En dan was hij nog super sportief ook, hij tenniste, skiede en was lid van de Elfstedenvereniging.

Begin jaren dertig verplaatste de KLM haar hoofdkantoor naar Schiphol. Tineke ging vast in de hoofdstad wonen om op het Amsterdams Lyceum te kunnen beginnen. Hun huis

vlak buiten de luchthaven was nog in aanbouw en daarom logeerde ze, terwijl haar ouders in Rotterdam bleven, bij haar tante en oom.

Lokaal fietsten de Guilonards, of reden in de Dodge. Om te winkelen in Parijs vlogen ze. Ook voor een tentoonstelling in Londen en zelfs tussen Amsterdam en Rotterdam, gingen ze mee op een lijnvlucht. 'Als je deze briefkaart op tijd ontvangt, kom me dan met het vliegtuig halen' schreef Tineke. Als ze te laat op school kwam omdat door mist de machine niet had kunnen landen, vonden de docenten dat een originele smoes. Ze verwierf zich er een zekere faam mee op school. Het hielp haar niet, ze moest zich toch de volgende morgen om acht uur bij de rector melden.

Ze had het niet makkelijk met de leerstof op het lyceum, ging met de hakken over de sloot over. In de derde klas bleef ze zitten en kwam in een klas vol jongens terecht. Een van hen was Frank Wibaut. Tineke was een beetje bang voor zijn reputatie van pestkop, maar dit verlegen meisje was geen partij voor hem. Dat was hoe mijn ouders elkaar ontmoetten, in 1937 in klas 3b.

Er werd in gezin Guilonard nauwelijks over politiek gesproken. Daar kwam verandering in nadat Piet in november 1938 in Bremen de Kristalnacht meemaakte. Het geweld schokte hem. De beelden van ramen en etalageruiten van joden die werden ingeslagen, de scherven die schitterden als kristal, bleven lang op zijn netvlies. Hij brak zijn besprekingen over de aanschaf van nieuwe vliegtuigen meteen af. Met een volk dat zulke dingen liet gebeuren deed hij geen zaken. Dan maar naar Amerika voor nieuwe machines, al moest hij daarvoor een lange reis maken.

Tijdens de overtocht begin 1939 per boot vermaakte Piet zich opperbest. Op foto's is hij aan het tennissen of staat vrolijk in vrijetijdskleding bij de railing. Hij schreef gezellige brieven aan zijn dochter, die bij een vriendin logeerde omdat haar moeder op vakantie in Egypte was. Hij beloofde jazzplaten voor haar mee te nemen en foto's van filmsterren. Tussendoor probeerde hij haar te motiveren om op school

goed haar best te doen: 'Het is toch zo prettig wanneer je in een vreemd land bent dat je met de taal overweg kunt'. Hij schreef aan zijn vrouw: 'Zo zijn we dan al een paar dagen opgenomen in het haastige leven van New York en omgeving en na het rustige bestaan op de boot is dat wel heel opvallend.' Het grote nieuws in die brief betrof de beroemde piloot Parmentier, die op het punt stond de eerste oceanvlucht met een passagiersvliegtuig te maken tussen Amerika en Europa. Als dat lukte kon hij in de nabije toekomst zelf heen en weer zonder tijdrovende bootreis. Hij schreef ook dat de Amerikanen oorlog verwachtten, hij dacht zelf dat het wel los zou lopen. 'Nu, vrouwtje, ik neem mij voor spoediger weer eens wat te schrijven en hoop dat het met jou en Tineke goed gaat. Veel liefs voor jullie beiden van je Piet'.

Dat bleken zijn laatste woorden. Op 18 maart 1939 werd de wereld opgeschrikt door berichten over een crash bij een proefvlucht met een Boeing 307 boven Seattle. Mijn moeder kreeg de bevestiging dat haar vader daarbij was omgekomen in een telegram.

Tineke's tante ging haar zuster per vliegtuig uit Egypte ophalen, maar kwam eerst haar nichtje troosten. Tineke gaf haar een briefje mee: 'Mijn lieve, lieve mammië, Ik wou dat ik bij je was want we hebben elkaar nu zo nodig. Ik vind het zo fijn dat ik weet dat je niet helemaal alleen bent. Mammië, wees flink, ik wacht hier op je. Alle mensen zijn zo lief, ze denken allemaal aan je, evenals ik. Over een paar uurtjes zijn we weer bij elkaar.'

De condoleancebriefjes van ooms en tantes sporen Tineke bijna zonder uitzondering aan om 'flink' te zijn voor haar moeder. Zij moest een steun zijn voor de ontroostbare weduwe. Mijn moeders lievelingsnichtje uit Breda was de enige die haar een beetje troostte: 'Lieve Tit, niemand kan je je gedachten aan je vader afnemen. Dat zal je door de eerste weken heen helpen, als je alle gebeurtenissen die je met hem hebt beleefd, herinnert.' En mijn vader droeg onbewust zijn steentje bij. Hij en de andere jongens hielpen haar door gewoon te doen op school en geen vragen te stellen.